

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

รายงานผลการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิททยา อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ เป็นการวิจัย และพัฒนา (Research and Development: R & D) มีจุดมุ่งหมายของการวิจัย เพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิททยา อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 วิจัย (Research): ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ขั้นตอนที่ 2 พัฒนา (Development): ผลการพัฒนาหลักสูตร ขั้นตอนที่ 3 วิจัย (Research): ผลการทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม ขั้นตอนที่ 4 พัฒนา (Development) : ผลการประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร

สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินงานตามขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรเป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม โครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำหรับนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิททยา
2. เพื่อพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรม โครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำหรับนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิททยา
3. เพื่อทดลองการใช้หลักสูตรฝึกอบรม โครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำหรับนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิททยา
4. เพื่อประเมินผลหลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำหรับนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิททยา
5. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เข้าอบรม หลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิททยา

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนา คุณธรรมจริยธรรม สำหรับนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิทยา

ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรม
จริยธรรม สำหรับนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิทยา โดยการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี
หลักการ นโยบาย ปัญหาสังคม และข้อมูลพื้นฐาน โดยการสำรวจ ความต้องการของโรงเรียน
นักเรียน ครู ชุมชน และสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร พบว่า องค์กรต่าง ๆ ชุมชน
สถาบันศาสนาร่วมกับสถาบันการศึกษาจัดการศึกษา โดยการพัฒนาหลักสูตร จัดการเรียนรู้ใน
ชุมชนของตน ในขอบข่ายที่สอดคล้องกับบริบทในชุมชนท้องถิ่น จุดเน้นของหลักสูตร มุ่งให้
การศึกษารู้เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้นักเรียนสามารถมีโอกาสสร้างสมคุณงาม
ความดีแก่ตนเองและสังคม โดยการเข้าวัดปฏิบัติธรรม ตามสมควรแก่วัย และได้ฝึกปฏิบัติ
กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่จริง นอกห้องเรียน รวมทั้งส่งเสริมสถาบันทาง
พระพุทธศาสนา วัฒนธรรมอันดีงามของประเทศชาติ จากการสนทนากลุ่ม โดยใช้ คำถาม
ข้อ 1- 5 พบว่า การสนทนากลุ่ม (Focus Group) มีผู้ร่วมสนทนา ประกอบด้วย ท่านเจ้าคณะ
ตำบลโสภากำม ครู ผู้อำนวยการโรงเรียน พระวิทยากร ผู้แทนผู้ปกครองนักเรียน ครูพระที่สอน
ศีลธรรม มีความคิดเห็นเป็นไปในทางเดียวกันว่า ต้องการหลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม
นักเรียนนั้นต้องการให้มีเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้
ก่อให้เกิดคุณธรรมจริยธรรมส่งเสริมให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริง สอดคล้องกับพระราชบัญญัติ
การศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้ ต้องเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
ส่งผลให้ผู้เรียนเป็น คนดี เป็นคนเก่ง อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข
(อ้างอิงจากเอกสาร หน้า 103 -109)

2. เพื่อพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรม โครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำหรับ นักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิทยา

ผลการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำหรับนักเรียน
โรงเรียนโสภากำมวิทยา พบว่า การสร้างองค์ประกอบหลักสูตรฝึกอบรมฉบับร่าง ผู้วิจัยได้
นำเสนอแนวคิด ทฤษฎี หลักการ นโยบาย ปัญหา สังคม และข้อมูลพื้นฐานโดยการสำรวจ
ความต้องการของโรงเรียน นักเรียน ชุมชน และสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม
คุณธรรมจริยธรรมนักเรียน มาเป็นพื้นฐานในการสร้างโครงร่างหลักสูตร ประกอบด้วย หลักการ
และเหตุผล จุดมุ่งหมาย หัวข้อวิชา เนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรม และการวัดผลประเมินผล
หลักสูตร ซึ่งสร้างออกมาเป็นแผนการจัดกิจกรรม จำนวน 11 แผน ดังนี้

แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 1	เรื่อง หนทางชาวพุทธ
แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 2	เรื่อง มารยาทชาวพุทธและศาสนพิธี

แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 3	เรื่อง เพื่อนที่เป็นบัณฑิต
แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 4	เรื่อง ศาสนิกชนที่ดีของพระพุทธศาสนา
แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 5	เรื่อง ประโยชน์ของการพัฒนาจิตและการเจริญปัญญา
แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 6	เรื่อง ศิษย์ที่ดีของครู อาจารย์
แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 7	เรื่อง ทางแห่งความดี
แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 8	เรื่อง กิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์
แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 9	เรื่อง กิจกรรมแบ่งฐานความรู้
แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 1	0 เรื่อง ลูกที่ดีของพ่อ – แม่
แผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่ 12	เรื่อง พิธีอธิษฐานจิตเพื่อชีวิตใหม่

จากการประเมินหลักสูตรฝึกอบรมโดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน พบว่า หลักสูตรมีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 1.00 ความสอดคล้องของเนื้อหาแบบทดสอบ แล้วนำไป (try out) กับกลุ่มที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างเพื่อหาความเชื่อมั่น ผลการประเมินหลักสูตรฉบับร่าง พบว่า มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทในด้านต่างๆ ทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ข้อเสนอแนะต่อหลักสูตรฉบับร่าง ควรลดด้านเนื้อหาสาระให้เหมาะสมกับเวลาในการอบรม ด้านกิจกรรมควรให้มีความหลากหลายและบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงควรปรับประเมินผลด้านทักษะการปฏิบัติ แบบสังเกตพฤติกรรมนักเรียน ให้สอดคล้องกับกิจกรรม ระหว่างเข้ารับการฝึกอบรมแต่ละฐาน ผู้วิจัยได้ปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรฉบับร่าง แล้วพัฒนาขึ้นเป็นหลักสูตรที่นำไปใช้ทดลองต่อไป (อ้างอิงจากเอกสาร หน้า 110 -114)

3.เพื่อทดลองการใช้หลักสูตรฝึกอบรม โครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำหรับนักเรียนโรงเรียนโสภก่ามวิทยา

ผลการทดลองการใช้หลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำหรับนักเรียนโรงเรียนโสภก่ามวิทยา โดยการทดลองกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 52 คน โดยดำเนินกิจกรรมตามแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น จากการสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ พบว่า นักเรียนส่วนมีความสนใจ ตั้งใจเรียน และกระตือรือร้นในการฝึกอบรม ในขณะที่รับฟังการบรรยายให้ความรู้ ของพระวิทยากร มีการศึกษาแสวงหาความรู้ จากเอกสาร และสื่อต่างๆ ที่ใช้ในการฝึกอบรม มีการซักถามพระวิทยากร ส่วนคณะพระวิทยากรคอยให้คำแนะนำในการสอน และมีเกมสอดแทรกในการบรรยาย จึงทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความผ่อนคลาย สนุกสนานกับกิจกรรมต่างๆ โดยให้ความร่วมมือในการฝึกปฏิบัติเป็นอย่างดี มีความรู้สึกที่ดีต่อผู้มีพระคุณ เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ จึงทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ความเข้าใจเกิดทักษะ และมีความพึงพอใจต่อการฝึกอบรมเป็นอย่างดีตามแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

(อ้างอิงจากเอกสาร หน้า 114 -124)

4. เพื่อประเมินผลหลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำหรับนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิทยา

ผลการประเมินหลักสูตรในด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พบว่า นักเรียนมีค่าคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเกี่ยวกับหลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำหรับนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิทยาหลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนการใช้หลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้

ผลการประเมินด้านทักษะปฏิบัติต่อการฝึกอบรม พบว่า นักเรียนมีระดับทักษะการปฏิบัติต่อการฝึกอบรม ภาพรวมมีเกณฑ์จำนวนการปฏิบัติ อยู่ในระดับมาก ความถี่ของทักษะการปฏิบัติในระหว่างการฝึกอบรม ในภาพรวมส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นระดับปฏิบัติที่มีความถี่มาก ได้แก่ การสวดมนต์ทำวัตร และความพร้อมเพรียงในการทำกิจกรรม ส่วนการปฏิบัติที่มีความถี่ปานกลาง ได้แก่ การนั่งฟังบรรยายให้ความรู้ และการปฏิบัติที่มีความถี่น้อย ได้แก่ การเดินจงกรมปฏิบัติธรรม

ผลงานการจัดกิจกรรมตามแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ทั้ง 11 แผน พบว่า นักเรียนที่เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หลังการฝึกอบรมสูงขึ้น ในภาพรวมอยู่ในเกณฑ์ ระดับมาก ทุกแผน (อ้างอิงจากเอกสาร หน้า 124 -125)

5. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เข้าอบรม หลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิทยา

ผลการศึกษาความพึงพอใจของผู้เข้าอบรม หลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิทยา พบว่า นักเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อการฝึกอบรมใน ภาพรวมมีเกณฑ์อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย 4.16 เมื่อพิจารณารายด้านตามเกณฑ์ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านที่มีผลการประเมินอยู่ในระดับสูงสุด ได้แก่ ด้านเนื้อหาสาระ มีค่าเฉลี่ย 4.31 และด้านที่มีผลการประเมินอยู่ในระดับน้อยที่สุด คือ ระยะเวลาในการฝึกอบรม มีค่าเฉลี่ย 3.89 เมื่อพิจารณาแต่ละรายการ พบว่า ด้านกิจกรรมมีค่าเฉลี่ย 4.29 ด้านอาคารสถานที่ มีค่าเฉลี่ย 4.28 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก มีค่าเฉลี่ย 4.24 ด้านวิธีการฝึกอบรม มีค่าเฉลี่ย 4.21 และด้านวิทยากร มีค่าเฉลี่ย 3.95 ตามลำดับ

(อ้างอิงจากเอกสาร หน้า 125 -138)

อภิปรายผลการวิจัย

จาก การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนโศกคามวิทยา อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ มีประเด็นการอภิปรายตามลำดับชั้น ดังนี้

1. ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานความต้องการ เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม พบว่า ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษา เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม ปัญหาสังคม นโยบาย แนวทางในการพัฒนา สอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) กำหนดแนวทางการจัดการศึกษารูปแบบบูรณาการโดยยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และพัฒนาอย่างมีคุณภาพทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนไทยอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและมีความรู้คู่คุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต พัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่เข้มแข็ง และคุณภาพ คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาการเรียนรู้ และสังคมमानฉันท์เอื้ออาทรต่อกัน การศึกษาต้องพัฒนาคนให้มีลักษณะ ดังนี้ 1) เป็นคนดี คือ ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรมจริยธรรม มีลักษณะอันพึงประสงค์ทั้งจิตใจและพฤติกรรม 2) เป็นคนเก่ง คือ คนที่มีสมรรถภาพสูง ในด้านการดำเนินชีวิต มีความสามารถ เช่น ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ด้านคณิตศาสตร์ ความคิดสร้างสรรค์ด้านภาษา ดนตรี กีฬาและภาวะผู้นำ รู้จักตนเอง และเป็นคนทันสมัยทันเหตุการณ์ 3) เป็นคนมีความสุข คือ เป็นคนมีสุขภาพดี ทั้งร่างกายและจิตใจเป็นคนร่าเริง แจ่มใส ร่างกายแข็งแรง จิตใจเข้มแข็ง มีมนุษยสัมพันธ์มีความรักต่อสรรพสิ่งไม่ตกเป็นทาสของอบายมุข มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย (กรมศาสนา. 2549: บทนำ) สอดคล้อง กับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (พุทธศักราช 2545) ใน มาตรา 6 มาตรา 7 มาตรา 8 มาตรา 9 มาตรา 22 และมาตรา 24 ในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข มีกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักรักษา และส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ เคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภูมิใจในความเป็นไทย รักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย การกีฬาและความรู้อันเป็นสากล อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเองมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเอง การจัดการศึกษาต้องยึดหลักที่ว่า เป็นการศึกษาตลอดชีวิต สำหรับเยาวชน สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การพัฒนาสาระ และกระบวนการ เรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง การจัดระบบโครงสร้าง กระบวนการจัดการศึกษา ให้ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ ใช้ใน

การจัดการศึกษา การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กร การปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันการศึกษา การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถในการเรียนรู้ และสามารถพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ กำหนดให้การจัดการศึกษาให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จัดการเรียนรู้ให้เกิดได้ทุกเวลาทุกสถานที่ การประสานร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครองและบุคคล ในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2545: 4-11) และสอดคล้องกับสาระการเรียนรู้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ทั้ง 8 กลุ่มสาระ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยเฉพาะการจัดการเรียนรู้ใน กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สาระที่ 1 ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมี 2 มาตรฐาน คือ มาตรฐานที่ ส 1.1 รู้และเข้าใจประวัติ ความสำคัญ ศาสดา หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาอื่น มีศรัทธาที่ถูกต้อง ยึดมั่น และปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และมาตรฐานที่ 1.2 เข้าใจ ตระหนัก และปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดี และธำรงรักษาพระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาที่ตนนับถือ ในมาตรฐานที่ ส 1.1 เน้นความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา (Knowledge) มาตรฐานที่ 1.2 เน้นให้ผู้เรียนมีค่านิยมที่ดีงาม ศรัทธาในพระพุทธศาสนา (Attitude) และปฏิบัติประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต (Psycho motor) มาตรฐานทั้งสามข้อ เปรียบเทียบได้กับไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ดังนี้ มาตรฐานที่ ส 1.2 เน้นเรื่องการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้ปรากฏแก่คนอื่นเป็นการอบรมในเรื่องศีล คือ การรักษา กาย วาจา และใจ ให้เรียบร้อย เน้นเรื่องการพัฒนาคุณธรรมที่ดี เช่น สมာธิ ศรัทธา มาตรฐานนี้เทียบได้กับจิตตสิกขา ซึ่งเป็นการฝึกอบรมในเรื่องจิต คือคุณสมบัติที่ดีภายในจิตใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสมาธิ มาตรฐานที่ ส 1.1 เน้นเรื่องการพัฒนาความรู้ ซึ่งรวมทั้งความรู้ ความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และความคิดเห็น ที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า โลกีย์สัมมาทิฎฐิ มาตรฐานนี้เทียบได้กับอธิปัญญาสิกขา ซึ่งเป็นการฝึกอบรมในเรื่องปัญญา (กรมวิชาการ.กระทรวงศึกษาธิการ. 2545: 311 – 312) สอดคล้องกับ พินชาติ แก้วพวง (2554: บทคัดย่อ) ที่วิจัยเรื่องผลการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาตามหลักไตรสิกขามีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทางการเรียนความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการใช้ชีวิตแบบพอเพียงของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 พบว่า การที่ผู้เรียนได้นำเสนอเรื่องราวในรูปแบบต่างๆ ที่น่าสนใจ สอดคล้องกับการพัฒนาการของผู้เรียนตลอดจน การใช้สื่อประสม เช่น ภาพเคลื่อนไหว ข้อความ นิทาน กรณีตัวอย่างประสบการณ์ตรงหรือเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันของผู้เรียน ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติกิจกรรมดังกล่าว ทั้งรายบุคคล และรายกลุ่ม จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียน ได้แสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ หรือเสนอเหตุผลของตนเองทั้งที่สนับสนุน และ

คัดค้าน เป็นการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น สามารถพิจารณาไตร่ตรองตามหลักการและเหตุผล กล้าคิด กล้าตัดสินใจมากขึ้น เป็นการส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจยารณญาณของผู้เรียน สอดคล้องกับ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2557: 1 - 11) แนวทางการประเมินคุณธรรมของผู้เรียน (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2557) ที่กล่าวว่า กระบวนการพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียนเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายซึ่ง จะต้องมีบทบาทและหน้าที่ต้องดำเนินการอย่างชัดเจน สอดคล้องกับ สำนักประเมินผลการจัดการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551: บทสรุปสำหรับผู้บริหาร) กล่าวว่า การจัดทำโครงการพัฒนาคุณธรรมแก่นักเรียนเป็นกิจกรรมที่โรงเรียนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องและควรกำหนดเป็นนโยบายที่ชัดเจนด้วย ทั้งนี้โรงเรียนไม่ควรมุ่งเน้น “บทบาทตรง” ของครู/อาจารย์ในการดูแลและเป็นต้นแบบให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมคุณธรรม แต่ควรมุ่งเน้น “บทบาทเสริมสร้าง” ให้ครูอาจารย์มีบทบาทในการเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่ผู้เรียน ใน 2 แง่มุม คือ พฤติกรรมส่งเสริมและวิธีการส่งเสริมโดยสนับสนุนให้ครูอาจารย์ ส่งเสริมคุณธรรมแก่ผู้เรียนมากขึ้น พร้อมทั้งหาวิธีการส่งเสริมให้ครูเข้าถึงผู้เรียนได้อย่างแท้จริง สอดคล้องกับ วีระพงศ์ ถิ่นแสนดี (2550: บทคัดย่อ) การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนสิงห์สะอาด อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า สภาพการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากครูผู้ปฏิบัติการสอนขาดความตระหนัก ไม่ค่อยเอาใจใส่ในการฝึกฝนคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน ขาดการกำกับติดตามการพัฒนาในด้านคุณธรรมจริยธรรมโดยผู้บริหารอย่างจริงจัง และผลการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมครูได้จัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการเพิ่มมากขึ้น เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมมากขึ้น มีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงานมากขึ้น

2.การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้ได้หลักสูตรฝึกอบรมที่มีคุณภาพตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้นำผล การศึกษาข้อมูล ขอบข่ายของเนื้อหาซึ่งโครงสร้างหลักสูตร ประกอบด้วย หลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรม สื่อวัสดุ อุปกรณ์ และการวัดผลประเมินผลการฝึกอบรม ซึ่งผู้เชี่ยวชาญให้ความเห็นว่างค์ประกอบของหลักสูตรมีความสอดคล้องกันมาก ซึ่งสอดคล้องกับ วิเชียร อินทรสมพันธ์ (2546: บทคัดย่อ) การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างสมรรถภาพการบูรณาการจริยธรรมในหลักสูตรการ ศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับครูมัธยม ศึกษา” การวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2) การสร้างหลักสูตร 3) การทดลองใช้หลักสูตร 4) การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร ผลการวิจัยพบว่า สมรรถภาพ การบูรณาการจริยธรรมในหลักสูตรหลังการทดลองใช้หลักสูตรมากกว่าก่อนการทดลองใช้หลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และสอดคล้องกับ สุเมธ งามนก (2549: บทคัดย่อ) หลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเพิ่มอำนาจในการทำงานเพื่อพัฒนาสมรรถนะของเจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบาย และแผนกระทรวงศึกษาธิการ การวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน 1) การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

2) การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม 3) การทดลองใช้หลักสูตรเพื่อหาประสิทธิภาพ 4) การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรฝึกอบรมผลการวิจัยพบว่า ในการฝึกอบรมเพิ่มอำนาจในการทำงานเพื่อพัฒนาสมรรถนะของเจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบาย และแผน กระทรวงศึกษาธิการหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองใช้หลักสูตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับ กัมปนาท บริบูรณ์ (2550: บทคัดย่อ) การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เพื่อพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองและวิธีคิดตามแนวคิดเป็นของนักเรียนโรงเรียนวิวัฒน์พลเมือง โดยวิธีกระบวนการกลุ่ม ขั้นตอนในการวิจัย มี 3 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการเห็นคุณค่าในตนเองการคิดเป็นข้อมูลของโรงเรียนวิวัฒน์พลเมืองและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม 3) การทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม ผลการวิจัยพบว่าการเปรียบเทียบการเห็นคุณค่าในตนเองของนักเรียนโรงเรียนวิวัฒน์พลเมืองหลังการทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมสูงกว่าก่อนทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับ ลอริดเซน (Lauridsen. 2003: Online) ความตระหนักของครูเกี่ยวกับ กระบวนการในการพัฒนาหลักสูตร คืออะไร ผลการวิจัยพบว่า ความตระหนักของครูเกี่ยวกับกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตร คือ การที่มีมุมมองเกี่ยวกับกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตร ใน 2 แง่มุม คือ แง่มุมในเชิงเทคนิค และ แง่มุมที่เกี่ยวข้องกับความ รู้สึกนึกคิด แง่มุมในเชิงเทคนิคนั้นมี 4 ประการคือ 1) การพัฒนาหลักสูตรนั้นมีอิทธิพลมาจากปัจจัยภายนอก 2) การพัฒนาหลักสูตรมาจากปัจจัยภายใน 3) การพัฒนาหลักสูตรเกี่ยวข้องกับหลักการเจรจาและควมมีเหตุผลและเป็น กระบวนการที่มีปัจจัยอื่นแทรกซ้อนอยู่ตลอดเวลาและ 4) การพัฒนาหลักสูตรจะต้องมีขั้นตอนในการดำเนินการ ส่วน แง่มุมที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิดนั้นมี 4 ประการเช่นกันคือ 1) อิทธิพล ที่ส่งผลกระทบต่อขนาดของกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร 2) ครูตระหนักในตนเองว่าตนคือสะพานเชื่อมโยงระหว่างครูคนอื่น ๆ กับมาตรฐานหลักสูตรของมลรัฐเข้าด้วยกัน 3) ครู ตระหนักว่ากระบวนการในการพัฒนาหลักสูตร คือกระบวนการที่ไม่สามารถดำเนินการให้แล้วเสร็จ ลุล่วงได้หากไม่มีความเคลื่อนไหวของกลุ่ม 4) การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร คือการเกิดความรู้สึกในความเป็นเจ้าของและการลงทุนเพื่อพัฒนาหลักสูตร

3.การทดลองใช้หลักสูตร ผู้วิจัย ได้นำหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิทยา อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบึงกาฬ เพื่อทดลองใช้หลักสูตรการฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิทยา กลุ่มประชากรในการศึกษาคั้งนี้เป็นนักเรียนโรงเรียนโสภากำมวิทยา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 ปีการศึกษา 2557 ของโรงเรียนโสภากำมวิทยา อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบึงกาฬ จำนวน 256 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2557 จำนวน 52 คน ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) หลักสูตรอบรม 2 คี้น 3 วัน ในวันที่ 2 - 4 ธันวาคม พ.ศ 2558 โดยดำเนินการโดยใช้แผนการจัดการเรียนรู้ จำนวน 11 แผน พบว่า นักเรียนมีความตั้งใจ และกระตือรือร้นในการอบรม ทั้ง

ภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ ตามแผนการจัดกิจกรรมอย่างมีคุณภาพ มีการแสวงหาความรู้จาก เอกสารและสื่อต่างๆ ในกระบวนการฝึกอบรม วิทยากรคอยให้คำแนะนำในการสอนและสอดแทรก ในการบรรยาย จึงทำให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความผ่อนคลายสนุกสนานกับกิจกรรมแบ่งฐาน มีทักษะในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ โดยให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมเป็นอย่างดี สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสิริชัย เสรีไตรรัตน์ (2549: บทคัดย่อ) การพัฒนาหลักสูตร ฝึกอบรมศีลธรรม ค่ายคุณธรรมจริยธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต สำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ผลการวิจัยพบว่า องค์การต่างๆ ชุมชน สถาบันต่างๆ ต้องร่วมมือกันจัดการศึกษาโดยให้มีการจัดทำหลักสูตรให้ชุมชนมีส่วนร่วม ทำให้นักเรียนสามารถสร้างคุณงามความดีได้โดยการเข้าปฏิบัติธรรมตามควรแก่วัย และการสร้าง หลักสูตรประกอบการอบรมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งจะทำให้หลักสูตรประสบผลสำเร็จมาก สอดคล้องกับสมเกียรติ ธรรมตา (2555: บทคัดย่อ) การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมศีลธรรม ค่ายคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักเรียน สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงราย แห่งที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรการฝึกอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักเรียน สำนักปฏิบัติ ธรรมประจำจังหวัดเชียงรายให้มีความเหมาะสมในระดับมากและความพึงพอใจของผู้เข้าอบรม ค่ายคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักเรียน สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงราย ผลการวิจัย สรุปว่า หลักสูตรการฝึกอบรมค่ายคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักเรียน สำนักปฏิบัติธรรมประจำ จังหวัดเชียงราย ในระดับมาก สอดคล้องกับ พระราชรัตนมงคล (มนตรี ยางธิสาร) (2554: บทคัดย่อ) การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีสอนศีลธรรมระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นของพระ สอนศีลธรรมตามโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ การวิจัยพบว่า หลักสูตรมีความเหมาะสมใน ระดับมากที่สุด หลักสูตรทำให้ผู้เข้าอบรมมีคะแนนทดสอบสูงขึ้น หลักสูตรทำให้ผู้เข้าอบรม สามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนได้ดีมาก และหลักสูตรผู้เข้าอบรมมีความพึงพอใจใน ระดับมากที่สุด และงานวิจัยของ วิเชียร อินทรสมพันธ์ (2546: บทคัดย่อ) การพัฒนาหลักสูตร ฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างสมรรถภาพการบูรณาการจริยธรรมในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำหรับครูมัธยมศึกษา” การวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2) การ สร้างหลักสูตร 3) การทดลองใช้หลักสูตร 4) การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร ผลการวิจัย พบว่า สมรรถภาพ การบูรณาการจริยธรรมในหลักสูตรหลังการทดลองใช้หลักสูตรมากกว่าก่อน การทดลองใช้หลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

4.การประเมินและปรับปรุงหลักสูตร พบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตาม หลักสูตรการฝึกอบรมโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนโสภณวิทยา อำเภอเชกา จังหวัดบึงกาฬ หลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนการใช้หลักสูตรอย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับงานวิจัยของ จุมพล พูลภัทรชีวิน (2549: บทคัดย่อ) ได้ทำการ วิจัยและพัฒนากระบวนการสร้างความดีมีคุณธรรม โดยพิจารณาจาก 3 ประเด็นหลัก คือ คนดี มีคุณธรรม ครอบครัวดีมีคุณธรรม และชุมชนดีมีคุณธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อสำรวจ

องค์ความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์และวิธีคัดสรรคน ครอบครัว ชุมชนดี มีคุณธรรม และเพื่อพัฒนากระบวนการส่งเสริมความดีมีคุณธรรมให้กับคน ครอบครัว ชุมชน ได้ใช้ วิธีการศึกษาภาคสนาม โดยการสนทนากลุ่มในระดับชุมชนและระดับจังหวัดของ 3 จังหวัด คือ จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการส่งเสริมความดีมีคุณธรรมในระดับบุคคลคือการพัฒนาตนเองตามแนวไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตัวเรา เป็นตัวอย่างที่ดี พ่อแม่ทำตนเป็นต้นแบบที่ดีให้การอบรมเลี้ยงดูที่ถูกต้องสร้างครอบครัว ให้อบอุ่นเข้มแข็งเอื้อเพื่อต่อกัน การอบรมเด็กและเยาวชนให้เป็นคนดี พัฒนาเมื่อเติบโตใหญ่ปลูกฝัง ให้เด็กรู้จักเข้าวัด ฟังธรรม ทำบุญเพื่อให้เด็กซึมซับความดีงาม ครูเป็นแบบอย่างและสอนคุณธรรมจริยธรรมร่วมมือส่งเสริมและพัฒนาคนดี เช่น การยกย่องเชิดชูเกียรติคนดีมีคุณธรรม เป็น ต้นแบบของชุมชน สังคมให้กำลังใจคนทำดีทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม โรงเรียนสอนวิชาศีลธรรม ที่เน้นการปฏิบัติจริง ร่วมกิจกรรมกับวัด เพิ่มชั่วโมงสอนจริยธรรม ฝึกให้เด็กนั่งสมาธิ จัดหาสมุดบันทึกความดีให้เด็กบันทึก แข่งขันตอบปัญหาธรรมะ มีกิจกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ใช้วัดเป็นศูนย์การพัฒนาคุณธรรมความดี ใช้กิจกรรมทางศาสนาช่วยสอน ใช้ขนบธรรมเนียมประเพณี ดั้งเดิมช่วยกล่อมเกลามาจากวิถีชีวิต จัดกิจกรรมที่ดีมารองรับโดยมีฐานจากวัฒนธรรมท้องถิ่นในระดับ ครอบครัวพ่อแม่เป็นแบบอย่างที่ดี ทำให้ครอบครัวอบอุ่น เข้าใจกันเข้าใจถึงความแตกต่าง รู้จัก ปรับตัวเข้าหากัน มีความอดทนในการเลี้ยงลูกให้เป็นคนดี ส่งเสริมลูกทั้งด้านการศึกษาและ การเป็นคนดีมีกิจกรรมที่สมาชิกทั้งครอบครัวทำร่วมกัน เข้าร่วมประเพณีท้องถิ่น สังคมมีการประกาศ ยกย่องครอบครัวที่ปฏิบัติได้เหมาะสม เช่น แม่ดีเด่น พ่อดีเด่น ลูกกตัญญูระดับชุมชนคนในชุมชน ทุกระดับต้องเป็นแบบอย่างที่ดีสร้างความร่วมมือในการสร้างคนดี สังคมดีจากบ้าน วัด โรงเรียน ยกย่องคนดีให้เป็นแบบอย่างของชุมชน สร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนสร้างครอบครัวที่สร้างอาชีพที่มั่นคงในชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน นำเทคโนโลยีที่เหมาะสมเข้ามาใช้ ดูแลสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องส่งเสริมการสร้างคนดี ชุมชนดี สังคม ให้เพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับ ดารารัตน์ อุทัยพยัคฆ์ (2548) ได้พัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนปฐมวัย ผลการวิจัย พบว่า ได้รูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีที่ยึดธรรมเป็นหลัก คือ หลักอริยสัจ 4 และธรรมะประกอบ คือ หลักกัลยาณมิตร หลักโยนิโสมนสิการ หลักไตรสิกขา หลักอิทธิบาท 4 มีขั้นตอนการสอน 8 ขั้นตอน คือสร้างความตระหนักรู้ เจตคติ คิดถึงสาเหตุของปัญหา เสนอและคิดทางเลือก วางแผนดำเนินการ ประเมินและหาทางเลือก ปฏิบัติตามขั้นตอน ประเมินผลและปรับปรุง วัดประเมินผลและสรุปผล รวมทั้งได้เอกสารคู่มือประกอบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีและแผนการสอน คุณภาพของรูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีประเมินจากผู้เชี่ยวชาญด้านการนำไปใช้ มีความเหมาะสมมากที่สุดเกือบทุกประเด็น ผลการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พบว่า นักเรียนกลุ่มทดลอง มีคะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สอดคล้องกับขวัญฟ้า รังสิยานันท์ (2552) ได้พัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัย ผลการวิจัย พบว่า รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัย เพื่อพัฒนาจริยธรรมเด็กปฐมวัย ใช้หลักธรรม สัมมาทิฐิ ไตรสิกขา ปัญญาวัชระ 4 โดยยึดหลักพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก ครู ถือเป็นตัวแทนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization agent) ที่สำคัญในการหล่อหลอมให้เด็กเกิดการเรียนรู้ผ่านปฏิสัมพันธ์กิจกรรม 2 ประเภท คือ 1) กิจกรรมในชีวิตประจำวันเน้นการสำรวจ กาย วาจา ใจ ด้วยการเจริญสติในช่วงกิจกรรมยามเช้า ก่อนรับประทานอาหาร ก่อนนอน และก่อนกลับบ้าน 2) กิจกรรมในหน่วยการเรียนรู้เน้นการเรียนรู้จากการได้ยิน มองเห็น สูดดม ชิม สัมผัส และรับรู้ด้วยใจ ผ่านสาระการเรียนรู้ในหน่วยต่างๆ โดยการลงมือกระทำเป็นรายบุคคล กลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ ขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้มี 5 ขั้นตอน คือ 2.1) การจัดปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ 2.2) การฝึกการรับรู้ 2.3) การพัฒนาการคิด 2.4) การลงมือปฏิบัติ 2.5) การประเมิน สอดคล้องกับ กิตติชัย สุชาติโนบล (2553) ได้พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ตามแนววิถีพุทธสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนอนุบาลนครนายกผลการวิจัย พบว่า 1) รูปแบบการจัดการเรียนการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ตามแนววิถีพุทธผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นอยู่ในเกณฑ์เหมาะสมมาก 2) รูปการสอนวิทยาศาสตร์ ตามแนววิถีพุทธที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยกระบวนการเรียนการสอน 5 ขั้นตอน คือ 2.1) ขั้นสร้างศรัทธา 2.2) ขั้นปัญญาวัชระ 2.3) ขั้นพัฒนาปัญญา 2.4) ขั้นปรับปรุงและประยุกต์ใช้ 2.5) ขั้นสรุปและประเมินผล สำหรับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนนี้ใช้ชื่อเรียกว่า Science Buddhist Instructional Model 3) ผลการพัฒนาการเรียนด้านกาย (กายภาวนา) พฤติกรรมการเรียนด้านทักษะทางสังคม (ศีลภาวนา) พฤติกรรมการเรียนด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) ของนักเรียนที่พึงประสงค์จากการประเมินครั้งแรกนักเรียนมีคะแนนเฉลี่ย ร้อยละ 33.33 และการประเมินครั้งสุดท้าย นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 100 และเพิ่มขึ้นร้อยละ 66.67 ของการประเมินครั้งแรก ส่วนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิทยาศาสตร์ (ปัญญาภาวนา) มีคะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แสดงว่า รูปแบบการจัดการเรียนการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ตามแนววิถีพุทธ ที่พัฒนาขึ้นสามารถพัฒนานักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับ รสสุคนธ์ ยมกนิษฐ์ (2553) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งสรุปว่า กระบวนการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา เกิดจากองค์ประกอบ คือ อายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่อยู่ต้องกาย (โผฏฐัพพะ) อารมณ์ที่เกิดกับใจ (ธรรมารมณ์) และวิญญาณ คือ ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน เมื่อองค์ประกอบทั้งสามดังกล่าวประจวบพร้อมกันจึงเกิดเป็นผัสสะ ผัสสะจึงเป็นจุดเริ่มต้นการเรียนรู้ของมนุษย์ ข้อมูลต่าง ๆ ที่ผ่าน เข้ามาทางอายตนะจะเป็นข้อมูลหรือความรู้ได้ต้องผ่านการแปลความหมายด้วยจิต โดยประมวลผลจนเกิดเป็นความรู้และสื่อสารกับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัว พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับจิต

และการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ อันเป็นสภาวะเฉพาะของจิตที่ไม่สามารถ ชั่ง ตวง วัด ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่น ความโกรธ ความพอใจ ปิติ ฯลฯ ผลของการศึกษากระบวนการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา พบว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการมองชีวิตตามหลักอริยสัจ ๔ ว่าทุกข์หรือปัญหาของชีวิตเกิดจากกิเลส ตัณหาซึ่งเป็นผลมาจากผัสสะ การดับตัณหาสามารถดับได้ด้วยสติ และสติจะเกิดขึ้นได้ด้วยกระบวนการฝึกฝนอบรมตนใน ๓ ด้าน ได้แก่ อบรมตนด้านศีล สมาธิและปัญญาโดยมีปัจจัยเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ตามแนวศรัทธาซึ่งมีกัลยาณมิตรแนะนำในการคิดวิเคราะห์พิจารณาและนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ จากนั้นบุคคลจึงนำตนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติและคิดวิเคราะห์พิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างเป็นอิสระด้วยโยนิโสมนสิการเมื่อบุคคล มีโยนิโสมนสิการ สัมมาทิฐิ ก็เกิดขึ้นตามมาทำให้องค์ธรรม (องค์มรรค) ในกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นและสัมพันธ์เป็นกระบวนการอย่างมีประสิทธิภาพ และมีความสัมพันธ์กับองค์ธรรมที่เกื้อหนุนให้การเรียนรู้บรรลุจุดหมาย คือ ปัญญาอุทเทสิกธรรม 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 ซึ่งส่งผลให้กระบวนการเรียนรู้พัฒนาไปตามลำดับขั้นในวิสุทธิ 7 ซึ่งสิ่งที่ใช้ตรวจสอบ ความถูกต้องของกระบวนการเรียนรู้ คือ มนุษย์สามารถใช้อายตนะภายในตัวมนุษย์เองสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้อย่างถูกต้อง ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำจิตใจเมื่อรับรู้สิ่งต่าง ๆ การเรียนรู้จึงเป็นการใช้อายตนะภายในตัวมนุษย์เองสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องอย่างถูกต้องและต้องประกอบด้วยโยนิโสมนสิการและสัมมาทิฐิ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมแสดงออกทางกาย วาจา รวมถึงการสำรวมใจไม่ให้กิเลสเข้าครอบงำ เป็นการเริ่มความสัมพันธ์ทางสังคมหรือการเรียนรู้ภายนอกตัวบุคคลเข้าไปหาภายในตัวบุคคล ส่งผลต่อความสัมพันธ์ด้านจิตใจ อันเป็นความสงบภายใน เป็นการฝึกฝนอบรมจิตใจพ้นจากอำนาจกิเลส ตัณหา อุปาทาน ด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาจนพัฒนาไปสู่ปัญญาที่ถูกต้องตามหลักอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นความรู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงจนสามารถทำลายกิเลสและหลุดพ้นจากความทุกข์ ความสัมพันธ์ทางพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาดังกล่าวมีบทบาทต่อการพัฒนามนุษย์ให้เจริญงอกงามใน 4 ด้าน คือ กาย ศีล จิต และปัญญาอันนำไปสู่จุดหมายของชีวิตตามความพร้อมของบุคคลได้แก่ จุดหมายปัจจุบัน จุดหมายเบื้องหน้าและจุดหมายสูงสุด

ข้อเสนอแนะและการนำหลักสูตรไปใช้

1. ก่อนที่จะนำหลักสูตรฝึกอบรมนี้ไปใช้ ควรศึกษาจุดประสงค์ ปรับเนื้อหาสาระ กิจกรรม สื่อวัสดุอุปกรณ์ ให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมบริบทของกลุ่มเป้าหมาย
2. ควรศึกษารายละเอียดของหลักสูตรฝึกอบรมให้ชัดเจนเพื่อความสะดวกและเหมาะสมสอดคล้องกับการนำไปใช้

3. วิทยาการผู้ให้การอบรมตามหลักสูตรนี้ ควรเป็นผู้มีประสบการณ์และชำนาญการ เฉพาะด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
4. วางแผนการบริหารหลักสูตรให้เหมาะสม เช่น ด้านงบประมาณ อาคารสถานที่ สื่อ อุปกรณ์ สิ่งอำนวยความสะดวก ให้เพียงพอ เหมาะสม บุคลากรเพียงพอ เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายและเต็มตามศักยภาพ
5. ระยะเวลาในการฝึกอบรม ควรปรับให้เหมาะสมสอดคล้องกับการเรียนการสอน ของโรงเรียนด้วย

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยติดตามผลกลุ่มนักเรียนที่ผ่านการฝึกอบรมครั้งนี้เพื่อติดตามผล พฤติกรรมของผู้เรียนโดยมีการเปลี่ยนแปลง หรือมีการพัฒนาตนเอง หรือไม่
2. ควรมีการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กับนักเรียนในระดับอื่น